

ОЛЕКСА ЩИРИЦЯ

Ще в першому томі «Спогадів» я планував написати про Олексу Щирицю, моого друга, з яким поєднало мене в молодості моїй життя, і тільки його передчасна смерть розлучила нас. Ми подружили з ним 1948 р. в Києві. Я поступав на філософський, а він – на хімічний факультет Київського університету імені Тараса Шевченка. Ми жили в гуртожитку на вулиці Повітрофлотській. Наше знайомство зав'язалося в кімнаті гуртожитку, в якій жили дівчата такі ж, як ми – абітурієнти. Я застав його в дівочій оселі на розмові з чорноокою, дуже гарною Зоєю, яка подобалась мені й, мабуть, йому. Він представився: «Я – Альоша, поступаю на хімію». Говорив гарною українською мовою, але слово «Альоша» різнуло мене. Я назвався своїм іменем і сказав, що приїхав з Гуцульщини, з тих країв, де діяв колись опришок Олекса Довбуш. Не думаю, що навмисне згадав саме Олексу, а не просто Довбуша, щоб присоромити Олксія, українського хлопця з російським іменем. Я хвалився тим, що походжу з теренів Довбуша. Це в мене вирвалося як інстинктивна реакція на російшину, що нахлинула в Києві на мою душу на кожному кроці, як замерзаючий дощ. Ніде ж я не почув української мови – ні в трамваї, яким їхав із Повітрофлотської до центру, ні в коридорах університету. Дідусь у вишиваній сорочці, якого я побачив на лавчині біля пам'ятника Шевченка, дізнавшись од мене, що я галичанин, сказав: «Не показуй ніде, що тебе дратує російська мова, бо зарештують, пропадеш!»

Але в кімнаті, де відбулося мое знайомство з Олексієм Щирицею, було більше дівчат із сіл, а не з міст України. Одна з них пожартувала: «Мабуть, коли Олекса Довбуш був маленьким, його також називали Альошею!» Альоша почервонів. Не сказав нічого, але за тиждень підійшов до мене: «Я в паспорті Олексій. – Він хвилювався. – Альошею мене називали в старших класах Черкаської школи. Хто ж я тепер?» Я сказав йому: «Тепер ти Олексій, якщо українець. Можеш бути Лесем та навіть Олесем, але найкраще тобі бути Олексою. Батьки тобі дали гарне ім'я. Ти можеш бути Альошею, але тоді бувай здоров». Альоша подав мені руку,

що означало: «Я – Олекса!» Це перейменування Щириці схвилювало мене. Я не зінав, що мати моого друга ніколи не називала його інакше, тільки Олексою. Я полюбив його як свого похресника, а як сина козацького роду, відчув у ньому серце українське, й тішився знайомством із ним як несподіваним дарунком долі.

Тоді ж таки, у серпні 1948 р., я зустрічався на Подолі в Києві, на вулиці Хоревій № 1, із учителькою історії з моєї Яблунівській школи Анастасією Корсунівською. Вона родом із Чигирина. Коли я був у дев'ятому класі й ночами бачився з лісовими хлопцями, вона казала: «Будь обережним!» Розповідала тихцем про Холодноярську Республіку, сумно говорила: «Ми там програли, і ви, тут у Карпатах, програєте!» Шанувала мене ця жінка, вона, власне, писала до мене, коли вже була в Києві, а я був у десятому класі: «Приїжджай поступати до Київського університету! Допоможу!»

Я від неї дізнався багато речей про Чигирин, вона ж сказала мені, що Боровиця – це дуже славне козацьке село, похвалила мое знайомство з Олексою, радила мені поїхати при першій же нагоді в його рідне село.

Отже, мене до Щириці притягувала не тільки хлоп'яча симпатія, а й думка, що Олекса – брат мені за самим походженням своїм – козак.

Але в серпні 1948 р. я став студентом не Київського, а Львівського університету. Як галичанина не прийняли мене в Києві. Про Щирицю я почав забувати, думав, що він забуде й мене, адже ми розійшлися, не побачивши, не обмінявшись адресами. Мене як галичанина, що вже пережив в Київському, майже російськомовному університеті усвідомлення того, що я належу до приниженої, переслідуваної нації, Львівський університет ще глибше розчарував. Російська мова, що її радянська влада почала всіма силами запроваджувати в університеті ім. Івана Франка, вражала ще більше, як у Києві. Одразу на першому курсі я встиг виступити на комсомольських зборах студентів-філологів з питаннями про те, чому базові предмети, історію партії та комунізму ми здобуваємо не рідною мовою. У мене з'явилася проблема – не дають місця в гуртожитку або дають не там, де хотів би жити. Я пишу просьбу до студентського профкому, приходжу й сам туди просити допомоги. Струкаю, відчиняє двері голова профкому... Щи-

риця Олексій Степанович, Олекса, брат мій київський, відчиняє двері мені... Яке щастя!

Він, я дізнаюся, не був прийнятий до університету в Києві, але зумів пробитися, вистояв на прийом до ректора кілька днів, розповів про своїх братів-фронтовиків, показав свій атестат зрілості з високими оцінками. І на просьбу ректора Київського університету був зарахований у студенти на геологічний факультет університету Львівського. Вже на першому курсі Олекса явив талант громадського діяча. Його обирають студенти головою профкому, його шанує ректорат і партійний комітет.

Олекса Щириця поселяє мене до своєї кімнати № 15 в гуртожитку на вулиці Жовтневій (нині вулиця Дорошенка); я вдячний йому. З ним живуть його друзі: геолог Юрій Мельник, математик Володимир Денис, біолог Олесь Остаплюк. Юрій Мельник згодом відзначився як видатний громадський діяч, який у Золочеві на Львівщині став на чолі Товариства української мови та Народного Руху.

Моя дружба з Олексою, головою студентського профкому, відбилася у вірші, написаному 26 січня 1950 року «На спомин (Щирому)»:

Із днів палких, студентських днів...
Мойому другові на спомин...
Про говіркий та темний Львів,
Про мій ще кволий, тихий спів
І про Твої шумні «Профкоми».
Мойому другові на спомин:
«Ми зустрілися із ним перед ворітами
У вуз! Він руку дав: «Будьмо знайомі»:
І, міцно стиснувши долоні,
Ми вкрок пішли напроти п'ятьми!

Я циро вірю: через роки
Мое ім'я із Твоїх слів
Упаде в такт студентських кроків,
Буйних, веселих і широких,
Якими час пройдемо свій.

Неоковирний віршик за формою, але за змістом важливий. Тут «Львів темний», а ми з Олексою йдем «проти п'ятьми», а та п'ятьма – це, звісно, радянський режим. Не міг же я в цьому вірші описати, як насправді відбулося наше знайомство з Олексою, коли він відкинув од себе нав'язане йому у Черкаській школі ім'я «Альоша» і став називатися так, як мати його з маленькою називала. У цьому вірші я висловлюю надію на те, що мій товариш Олекса не забуде мене. Коли ми вже «пройдемо свій час», отже, будемо літніми людьми, він згадає мене. Я так писав, бо вірив, що Олекса стане видатним ученим, помітною постаттю в сусільстві. Так воно й сталося.

Співжиття зі студентами з природничих факультетів рятувало мене від щоденних вечірніх і сніданкових зустрічей на кухні з філологами, де було немало українців-східняків, що розмовляли російською мовою, розпалювали дискусії зі студентами-галичанами й шукали таких, як я, що називали голосно політику партії русифікацією України. Щириця застерігав мене: «Нескричи на кожному кроці про москалізацію Львова, виженуть з університету і посадять». Він хвалив мене за публікації моїх віршів. Приходив на студентські вечори, де я виступав як поет-початківець, йому подобалось бувати разом зі мною на моїх зустрічах із молодими поетами Дмитром Молякевичем, Юрієм Малявським, Ростиславом Братунем, Василем Колодієм та іншими юними літераторами Львова. Олекса Щириця в ті часи, коли ми вже вчилися на п'ятому курсі, був моєю світлою тінню. Він зновував напам'ять «Дві ялинки» і деякі інші мої поезії, пробував писати вірші, але досить швидко зрозумів, що це не його покликання.

1953 р. після закінчення університетських студій, вже бувши аспірантом, Олекса Щириця виїжджає до Києва. Там пише кандидатську дисертацію з геології, підтримує зв'язки з кафедрою геології Львівського університету. Євген Костянтинович Лазаренко, керівник тої кафедри, ректор Львівського університету, знає, що ми з Олексою нерозлучні приятелі. Можливо, йому припав до серця молодий геолог саме тому, що дружив зі мною. Лазаренко сам приятелював з найвидатнішими літераторами того часу в Україні – Максимом Рильським, Андрієм Малишком, Олесем Гончарем. Він зновував напам'ять багато віршів Івана Франка і ша-